

Dr. Ivo Pirc (1891–1967) in razvoj javnega zdravja na Slovenskem (1923–1941)

Dr. Ivo Pirc (1891–1967) and development of public health in Slovenia (1923–1941)

In memoriam prof. dr. Andrej Marušič

Zvonka Zupanič Slavec

Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, Zaloška 7a, 1000 Ljubljana

Korespondenca/ Correspondence:

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec, dr. med.

Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani
Zaloška 7a, 1000 Ljubljana

Mail: zvonka.slavec@gmail.com; www: mf.uni-lj.si/izm

Ključne besede:

Ivo Pirc, javno zdravje, higiena, Slovenija, zdravstveni dom, dispanzerska služba, šolska medicina, telesna vzgoja, mlečna kuhinja, počitniška kolonija, javnozdravstvena publicistika

Key words:

Ivo Pirc, public health, hygiene, Slovenia, health center, clinic services, school medicine, physical education, milk kitchen, holiday camp, public health journalism

Izvleček

Za razvojem javnega zdravstva (pojem javno zdravje se je uveljavil šele v 21. stoletju, zato ta historični prispevek uporablja izvirno terminologijo) na Slovenskem v času med obema svetovnimi vojnama (1919–1941) je trdno stal socialno čuteči in organizacijsko odločni vodja Higienškega zavoda v Ljubljani, zdravnik in humanist dr. Ivo Pirc (1891–1967). Kot idealist je z vero v humanizem pionirsko sodeloval v procesu socializacije medicine in vpeljal med Slovence javno zdravstvo po Štamparjevem modelu. Leta 1923 je postal direktor novoustanovljenega Higienškega zavoda v Ljubljani in je preko njega do 2. svetovne vojne oblikoval nad 20 zdravstvenih domov s pripadajočimi dispanzerji (protituberkulozni, protisifilitični, v Prekmurju protitrahomski) v tedanji Dravski banovini. Higienški zavod je imel specializirane oddelke: bakteriološko-epidemiološkega, socialnomedicinskega, kemijskega in sanitarno-tehničnega ter laboratorije. V Ljubljani so ustanovili tudi Šolsko polikliniko, ki je organizirala počitniške kolonije in mlečne kuhinje, službo šolskega zdravnika za preventivno delo s šoloobveznimi otroki, Zavod za zaščito mater in otrok in Šolo za zaščitne sestre. Zdravstveni domovi so večinoma imeli splošne ordinacije, otroške dispanzerje, šolske poliklinike ter posvetovalnice za matere in otroke. Z opravljenim delom je Ivo Pirc postavil čvrste temelje sodobnemu slovenskemu javnemu zdravstvu in postal njegov utemeljitelj.

Abstract

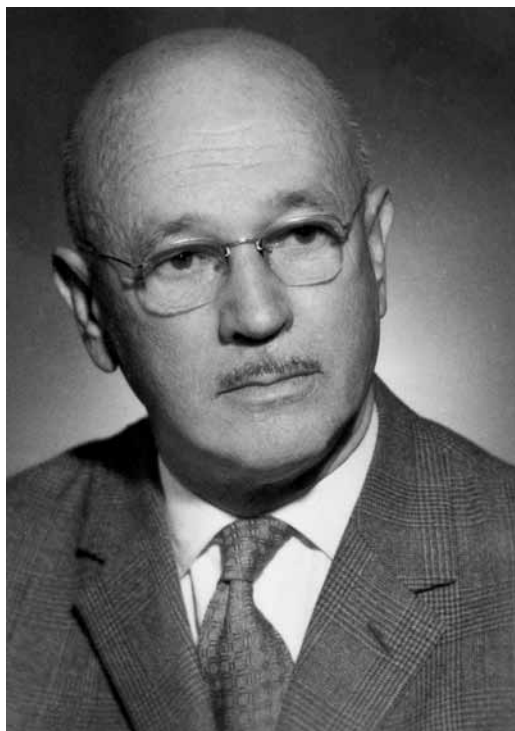
A physician and humanist Dr Ivo Pirc (1891–1967), socially sensitive and organizationally capable leader of the newly formed Hygiene Institute in Ljubljana, firmly stood for the development of the Slovenian public health between the two world wars (1919–1941). As an idealist with a belief in humanism he got engaged in the process of socialization of medicine and he promoted public health among the Slovenian people according to Štampar's model. In 1923 the Hygiene Institute was founded in Ljubljana, and until the Second World War were formed over 20 health centers and associated dispensaries (antituberculous, antisiphilitic and in Prekmurje antitrahomic) in Dravska banovina. The Hygiene Institute had the following specialized departments: bacteriological and epidemiological, social-medical, chemical, sanitary-technical and laboratories. In Ljubljana, the School Clinic was founded, which organized holiday camps and milk kitchens, school medicine for preventive work with school children, Institute for the Protection of Mothers and Children and the School for Protective Nurses. Most health centers had general dispensaries, children's dispensaries, school clinic, counseling facilities for mothers and children. The work done by Ivo Pirc set a firm foundation for modern Slovenian public health and he became its founder.

Citirajte kot/Cite as:

Zdrav Vestn 2012;
81: 163–71

Prispelo: 16. maj 2011,
Sprejeto: 9. dec. 2011

Slika 1: Dr. Ivo Pirc
(1891–1967). Slikovno
gradivo je last Inštituta
za zgodovino medicine
MF UL.

Uvod

Po prvi svetovni vojni se je na Slovenskem kot po vsej tedanji Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) začelo vzpostavljati javno zdravstvo, ki je temeljilo na Štamparjevi ideologiji medicine za vse. Pri tem je na Slovenskem prevzel vodilno vlogo dr. Ivo Pirc, ki je z ustanovitvijo Higienškega zavoda v Ljubljani položil temelje kasnejšega Zavoda za zdravstveno varstvo, današnjega Inštituta za varovanje zdravja. Preko njegovega pionirskega dela smo dobili tudi zdravstvene domove s posvetovalnicami in dispanzerji, mlečne kuhinje, počitniške kolonije, športno vzgojo, učbenike higiene in še kaj. Kompletna osebna dokumentacija dr. Iva Pirca se nahaja med gradivi Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani.

Iz Pirčeve biografije

Ivo Pirc se je rodil 15. decembra 1891 v Ljubljani očetu Jožefu Martinu in materi Mariji (r. Gervais) Pirc, umrl pa je 28. novembra 1967 prav tako v Ljubljani. Izhajal je iz skromnih razmer delavske družine z desetimi sinovi, kjer so le štirje preživeli. Krščen je bil na ime Janez Evangelist, v življenju pa se ga je prijelo ime Ivo, zato se je tako tudi

uradno preimenoval. Med brati je najmlajši Bojan (1901–1991) tudi postal zdravnik in bil začetnik zdravstvene statistike pri nas. Življenjske razmere Pirčevih so bile skromne, dohodki očeta železničarja so omogočali le najnujnejše, zato so otroci že kmalu služili po svojih močeh. Pirčevi so bivali na Vrhovčevi ulici, nasproti današnje poliklinike, kjer se je Ivo srečeval z zdravstvenim osebjem in si želel, da bi tudi sam postal zdravnik. V šolskem letu 1905/06 se je vpisal na Cesarsko–kraljevo drugo gimnazijo na Poljanah v Ljubljani, kjer je pridobil temeljno znanje za nadaljnji študij. Po maturi 9. julija 1913 se je odločil, da bo zdravnik, pridobil štipendijo in se vpisal na medicinsko fakulteto v Gradcu¹(Slika 1).

Prva svetovna vojna

Čeprav je študij v Gradcu v šolskem letu 1913/14 še tekel nemoteno, se je že naslednje leto ozračje zaostri in je bil Ivo Pirc 4. marca 1915 vpoklican v vojsko. Mobiliziran je bil sprva kot sanitetni praporščak in kasneje narednik v zaledje front v Srbiji, na soški fronti, v romunski Transilvaniji in Moldaviji, kjer je pridobil številne dragocene življenjske izkušnje. Čeprav je zbolel za tifusom in najverjetneje tudi špansko gripo, mu je bilo prizaneseno s poškodbami in ujetništvom. V sebi pa se je najverjetneje zaradi krutih vojnih izkušenj odločil, da bi raje delal v neoperativni medicinski stroki. Za pogum je bil dvakrat odlikovan: prvič leta 1916 z zlatim križcem za zasluge, drugič leta 1918 z zlatim križcem za zasluge s krono. Ob koncu prve svetovne vojne je vstopil tudi v ProstoVOLjni koroški korpus generala Maistra, ki je zasedel slovensko ozemlje na Štajerskem ter Maribor obvaroval pred zasedbo Avstrijcev. Preden je bil demobiliziran, je še tri mesece delal v ljubljanski vojaški infekcijski bolnišnici, kjer se je srečal z dr. Ivanom Oražnom, bodočim zdravstvenim načelnikom za Slovenijo in Istro. Dr. Oražen je spoznal Ivoovo plemenito bit in mu kasneje pomagal do državne štipendije za podiplomski študij higiene v Pragi. Kjer koli je bilo mogoče, je Ivo med vojno tudi študiral in julija 1918 uspešno opravil prvi državni izpit, s katerim je končal peti semester medicine.

Slika 2: Stavba tamkajšnjega Higienkega zavoda v Ljubljani iz leta 1923.

Študij in specializacija

Po vojni je Ivo Pirc nadaljeval študij na praški medicinski fakulteti. Med študijskimi predmeti se mu je posebej priljubila socialna medicina s higieno, ker je podajala roko tudi socialno zapostavljenim. Za higieno ga je navdušil profesor Gustav Kabrhel (1857–1939). V Pragi je spoznal med drugim tudi češkega zdravnika dr. Emila Práška (1884–1934), ki je kasneje ustanovil Higienški zavod v Zagrebu, in Srba Milana Prico, ki je leta 1920 postal profesor higiene v Beogradu. V tistih letih je bilo med jugoslovanskimi narodi čutiti močno zavezništvo, poznanstva s fakultete pa so bila pomembna tudi za nadaljnjo poklicno pot. Ivo Pirc je promoviral 24. junija 1920.² V zadnjem letu študija se je

6. januarja 1920 v Ljubljani poročil z dolgoletno zaročenko Marjanco Celarc.

Na prvem delovnem mestu v Hrastniku od septembra do konca decembra 1920 je dr. Pirc nadomeščal rudniškega zdravnika dr. Drobniča. Ko je izšel razpis Zdravstvenega odseka za Slovenijo in Istro za področje socialne medicine, je dr. Pirc s priporočilom dr. Oražna pridobil enoletno štipendijo (12.000 din mesečno) za specializacijo iz socialne medicine in higiene v letu 1922 v Pragi, kjer je postal njegov mentor fakultetni učitelj higiene in predstojnik Higienkega inštituta prof. Gustav Kabrhel. Pol tega časa se je izobraževal tudi na Dunaju. Ministrstvo narodnega zdravja v Beogradu je z novembrom 1922 dr. Pirca imenovalo za sanitetnega inšpektorja Zdravstvenega odseka v Ljubljani ter ga napotilo še na dodatno strokovno izobraževanje v Berlin (6. 11. 1922 do 3. 2. 1923), kjer se je udeleževal tečajev iz higiene z bakteriologijo, patološke anatomije in sodne medicine. Na tujem pridobljeno znanje je kmalu uporabil pri svojem pionirskem delu med Slovenci. Strokovni izpit iz higiene in socialne medicine je opravil oktobra 1925 v Zagrebu. Kasneje se je še izpopolnjeval na Danskem in v Švici, leta 1926 pa je s štipendijo Higienke sekcije Društva narodov odpotoval za dva meseca v Francijo. Leta 1932 je s štipendijo Društva narodov v Ženevi opravil tudi študijske obiske na Češkem, Poljskem in Madžarskem.

Institucionalizacija preventivne medicine

Srednja Evropa je v zadnjih desetletjih 19. stoletja že gradila preventivno medicino ter razvijala higieno in socialno medicino, vse pa je izhajalo iz prvin, ki jih je leta 1770 postavil van Swietenov zakon *Normativum sanitatis*. Dr. Pirc je prispeval velik delež k razvoju javnozdravstvenih novosti pri Slovencih. Po študiju v tujini se je zaposlil pri Narodni vladi za Slovenijo in tukaj opravljal podobno poslanstvo kot dr. Andrija Štampar (1888–1959) v takratni Jugoslaviji. Delovnega zagona mu ni manjkalo in načrt o izboljšanju javnega zdravstva je počasi uredničil. Organizacijsko je bilo marsikaj določeno s centralno uredbo o ustanovitvi hi-

Slika 3: Prva ekipa sodelavcev Higienskega zavoda ob koncu dvajsetih let 20. stoletja. V prvi vrsti sta brata Ivo (desno) in Bojan Pirc, med njima dr. Amalija Šimec.

gienskih zavodov v takratni Kraljevini SHS in je potekalo vsaj na videz samodejno.

Dr. Pirc je leta 1923 prevzel vodenje novoustanovljenega Higienskega zavoda v Ljubljani, ki je bil eden prvih tovrstnih zavodov v takratni državi (Slika 2). Razvoj novega področja je ponudil priložnost za ustvarjalno preseganje lastnih meja, samoudejanje in uveljavljanje novih zamisli. Dr. Pirc je to delo vzel za osebno dolžnost in najvišje poslanstvo. Bil je socialno angažiran, prevzel je Štamparjevo socialnomedicinsko načelo: *Ne čakaj bolnika, poišči ga sam!* in stremel k čim učinkovitejšemu udeležanju zastavljene. Dr. Pirc je prevzel organizacijsko shemo, ki jo je Higienski zavod kot inštitucija v konceptu imela. Nastali so štirje oddelki: bakteriološko-epidemiološki, socialnomedicinski, kemijski in sanitarno-tehnični ter laboratoriji. Epidemiološki zavod kot krovna ustanova je s svojimi oddelki opravljal mikrobiološke laboratorijske preiskave, odkrival spolne bolezni, epidemiološko nadzoroval nalezljive bolezni, skrbel za dezinfekcijo in dezinsekcijo ter vodil službo proti steklini. Preko socialnomedicinskega oddelka so skrbeli za higiensko propagando in didaktiko, preučevali so zdravstveno stanje prebivalstva in vodili vitalnoststatistično evidenco ter z antropološkim odsekom dajali zavodu znanstvene razsežnosti. Prav tako je bil ključnega pomena sanitarno-tehnični oddelek, ki se je ukvarjal z asanacijskimi deli, kar je zagotavljalo predpogoje za zdravo življenje. V kemijskem laboratoriju so nadzirali ustreznost vode, mleka in različnih živil³ (Slika 3).

Zdravstveno dejavnost je higienski zavod med prebivalstvo širil v obliki zdravstvenih domov, ki so konceptualno morali imeti: splošne ordinacije, otroške dispanzerje, šolske poliklinike, posvetovalnice za matere in otroke in po potrebi še druge dispanzerje, npr. za zatiranje tuberkuloze, spolnih bolezni in trahoma. Zdravstveni domovi naj bi bili v mestih, ki so bila sedež vsakega okraja. V Ljubljani so ustanovili tudi Šolsko polikliniko, ki je organizirala počitniške kolonije in mlečne kuhinje, službo šolskega zdravnika za preventivno delo s šoloobveznimi otroki, Zavod za zaščito mater in otrok in Šolo za zaščitne sestre, ki je vzgajala medicinski kader za terensko delo. Prvi zdravstveni dom, ki je začel delovati leta 1926, je bil zgrajen v Lukovici in ga je 24. 10. 1926 slovesno odprl dr. Andrija Štampar, Pirčev sodobnik, vzornik, kolega in tudi prijatelj. Tam so zaradi pogostosti tifusa opravili vzorčno asanacijo naselja z upoštevanjem potreb po higiensko neporečni preskrbi s pitno vodo, z ureditvijo greznice in kanalizacije, primerno ureditvijo zdrave bivanjske hiše in higienskega hleva ter ustanovili službe zdravstvenega doma in društvo za narodovo zdravje. V spomenici ob odprtju zdravstvenega doma v Lukovici je dr. Pirc zapisal, da naj bi bil zdravstveni dom zatočišče vsem, ki potrebujejo zdravniško pomoč. Delovanje zdravstvenih domov naj bi bilo vsestransko. Splošne posvetovalnice so bile namenjene ugotavljanju zdravstvenih razmer v okolju, odpravljanju vzrokov slabega zdravstvenega stanja in svetovanju o zdravem načinu življenja. Otroški dispanzerji naj bi obravnavali dojenčke in otroke, delovali pa bi tudi kot posvetovalnica za matere. Šolske zdravstvene posvetovalnice so bile namenjena izobraževanju tako šolarjev kot njihovih staršev in učiteljev; šolske poliklinike naj bi ugotavljale telesne in duševne motnje ter nudile prvo pomoč pri nezgodah. Dispanzerji za jetične naj bi z ozaveščanjem preprečevali širjenje tuberkuloze, ljudska kopališča pa naj bi privzgojale čut za čistočo.⁴ (Slika 5)

V naslednjem desetletju so nastali zdravstveni domovi v Cerkljah ob Krki, Rogatcu, Tržiču, Medvodah, Murski Soboti in Dolnji Lendavi, do 2. svetovne vojne pa so jih zgradili še 20. Dr. Pirc je s sodelavci ustanovil

Slika 4: Prvi slovenski zdravstveni dom v Lukovici leta 1926.

tudi »Društvo treznosti« in »Društvo za varovanje narodnega zdravja«. ⁵ Celih 15 let je bil tudi urednik in izdajatelj revije Zdravje.

Higienski zavod je organiziral asanacijska dela na podeželju in izgradnjo vodnjakov in vodovodov. Dr. Pirc se je zavedal tudi pomena izobraževanja javnosti za boljše splošnega zdravja prebivalstva. Akcije zdravstvenega prosvetljevanja so organizirali tako, da bi dosegli vsakogar, kajti le z osebnim stikom se je dalo pridobiti zaupanje delavskega in kmečkega prebivalstva. Organizirali so predavanja, prikazovali diapozitive in filmske projekcije, tiskali so letake in propagandno gradivo. Na ljubljanskem velesojmu je bil 25. avgusta 1924 odprt Higienski muzej. V njem so organizirali predavanja in prirejali razstave. V petih letih so sprejeli nad 120.000 obiskovalcev, med njimi tudi številne visoke goste kot jugoslovanskega kralja Aleksandra. ⁶ Ivo Pirc in sanitetni inženir Stojan Guzelj sta leta 1930 odpotovala v Dresden na študijski obisk higienske razstave, pri kateri je sodeloval tudi Ivoov brat Bojan Pirc. O njej je Ivo v reviji Zdravje objavil navdušeno reportažo in predlagal, da bi v Ljubljani priredili prvo jugoslovansko higiensko razstavo. Žal je na ljubljanskem velesojmu 16. julija 1932 strela zanetila požar ter uničila paviljon in celoten inventar higienskega muzeja. ⁷

O razvoju Higienskega zavoda in svojem strokovnem delu v njem je dr. Ivo Pirc pisal v svoji drugi knjigi Zdravje v Sloveniji,

ki je izšla leta 1938 in je izjemno pomembna. Knjiga je spomenik slovenskemu javnemu zdravstvu prve polovice 20. stoletja. Pisana je strokovno, a dovolj razumljivo, da je vsebinsko blizu tudi laičnemu bralcu. ⁸ (Slika 5)

Javno zdravstvo v primežu politike

Prva leta Pirčevega delovanja – od 1923 do 1926 – je ustanavljanje javnozdravstvenih ustanov potekalo dokaj samodejno. Takrat je bil načelnik higienskega oddelka ministrstva za zdravstvo v Beogradu še dr. Štampar, ki je našel vso podporo v veliki srbski avtoriteti higijene, prof. Milanu Jovanoviću-Batutu (1847–1940), ki je postal tudi prvi dekan beograjske medicinske fakultete. Človeka istih nazorov sta se ujela; Štampar, 30-letni entuziastični načelnik, učenec velikih dunajskih učiteljev higijene Ludwiga Telekyja (1872–1957) in Juliusa Tandlerja (1869–1936), je prispeval svojo delavnost in vero v socialno medicino, Jovanović-Batut pa je z življenjsko modrostjo priskrbel proračunska sredstva. Do leta 1925 je bilo v Kraljevini SHS ustanovljenih že skoraj 300 različnih higienskih ustanov. ⁹

Pri organizaciji higienskih zavodov je dr. Štamparju pomagala Rockefellerjeva fundacija, ki je leta 1924 zgradila stavbo Centralnega higienskega inštituta v Zagrebu (290.000 USD), ¹⁰ nato pa še v Beogradu. Podobno ponudbo je fundacija poslala tudi v Ljubljano, a se je tedanja konservativna oblast ustrašila političnih vplivov liberalne Rockefellerjeve ustanove, ponudbo zavrnila in sporočila, da Ljubljana nima primerne mesta za gradnjo takšne ustanove. ¹¹

Pri vodenju Higienskega zavoda je dr. Pirc pokazal vse svoje organizacijske sposobnosti. Z vodji oddelkov je imel redne sestanke, potrebe po kadrih, opremi, izobraževanju in drugem je reševal sistematično. V pogajanjih z zdravstveno upravo je bil odločen in nepopustljiv, tako da je zagotovil sredstva za delovanje Zavoda. Za svoje pionirsko delo je bil leta 1928 odlikovan z visokim kraljevim odličjem, medaljo belega orla V. stopnje, in bil povišan v zdravstvenega svetnika.

Slika 5: Naslovnica temeljne knjige dr. Iva Pirca *Zdravje v Sloveniji 2. Zdravstvene prilike in delo higijenskih ustanov v Sloveniji 1922–1936*.

V drugi polovici dvajsetih let se je začela v Kraljevini SHS politična situacija spreminjati, financiranje je upadalo, dokler se ni z uvedbo Aleksandrove diktature družbeno-politični pogled vodilnih distanciral od smernic socialne medicine. Zdravstvo se je decentraliziralo in preneslo sedež z ministrstva za zdravje v Beogradu na sedeže banovin. Od novembra 1929 je tako za Slovenijo Dravska banovina večinoma odredjala sredstva za zdravstvo. Ti ukrepi so vplivali na razvoj javnega zdravstva v vsej Kraljevini Jugoslaviji: hitra rast mreže javnega zdravstva je bila po letu 1930 drastično pretrgana, nadaljnji razvoj je potekal stihijsko, le z veliko osebno zavzetostjo, lobiranjem ter prizadevanji za ohranitev doseženega stanja. Javno zdravstvo je postalo politično pomembno, zato je bil zlasti vodilni kader v njem pogosto na udaru. S preventivnimi programi so namreč pregloboko posegali v državno bla-

gajno. Problem je predstavljala tudi neprilagojena zdravstvena zakonodaja.

Zaradi navedenih političnih razlogov je bil Ivo Pirc po treh letih vođenja Higijenskega zavoda leta 1926 s tega položaja uradno odstavljen in bil naslednja leta vršilec dolžnosti direktorja. Januarja 1933 pa se je sankcija stopnjevala. Bil je celo kazensko premeščen za zdravstvenega svetnika Higijenskega zavoda v Skopje (Makedonija), kjer je ostal do avgusta 1935, ko se je ponovno vrnil na mesto direktorja Zavoda. Pirc je simpatiziral s krščanskosocialno frakcijo Slovenske ljudske stranke, vendar ni bil nikoli politično aktiven. Ob menjavi vlade ga je na mestu direktorja zamenjal levo usmerjeni higienik dr. Karel Petrič (1900–1944). V podobno neugodni situaciji se je znašel tudi hrvaški higienik Andrija Štampar, ki je zato odšel v ZDA. Za socialni javnozdravstveni sistem odtlej v Jugoslaviji ni bilo več posluha.

Da bi Ivo Pirc petčlanski družini zagotovil preživetje, se je v Skopju odločil za študij zobozdravstva. Na šolanje se je vpisal v Gradcu in ga zaključil junija 1934, ko je v Beogradu opravil specialistični izpit iz stomatologije. V Skopju se je začasno zaposlil kot zobozdravnik na Šolski polikliniki, nato pa je bil februarja 1935 začasno dodeljen Šolski polikliniki v Ljubljani.

Po političnih premikih leta 1935 je na oblast prišla Slovenska ljudska stranka in dr. Pirc je avgusta ponovno postal direktor Higijenskega zavoda v Ljubljani. Septembra 1935 ga je ban Dravske banovine tudi ponovno imenoval za rednega člana sanitetskega sveta, oktobra pa mu je Zveza zdravstvenih zadrug sporočila, da je bil imenovan za njihovega častnega člana. Vzponi in padci dr. Iva Pirca so bili pač povezani s politiko.

Dodatne javnozdravstvene aktivnosti

V Dravski banovini je primanjkovalo šolskih zdravnikov, da bi lahko organizirali kakovostne sistematične preglede šolske mladine. Zaradi tega je takratni sanitetni vodja zdravstvenega oddelka za Slovenijo dr. Vladimir Katičić (1870–1943) pooblastil dr. Pirca tudi za začasno službo šolskega zdravnika na obeh ljubljanskih učiteljskih. Prvi

Slika 6: Prvi novozgrajeni počitniški dom za otroke na Rakitni v tridesetih letih 20. stoletja.

šolski dispanzer je bil v Ljubljani odprt v šolskem letu 1924/25. Veliko šolarjev je bolehalo za jetiko, zato so bili poslani na pregled v protituberkulozni dispanzer. Ker so bile pogoste bolezni ušes in grla, so v šolskem dispanzerju kmalu zaposlili otorinolaringologa, v šolskem letu 1927/28 zobozdravnika in leta 1932 tudi okulista. V letu 1928/29 so odprli mlečno kuhinjo, ki so jo nato v šolskem letu 1931/32 vpeljali v vse ljubljanske ljudske šole, tako da so tudi socialno ogroženi otroci dobili vsaj en mlečni obrok dnevno.¹² Od leta 1929 (do 1946) je kot antropolog delal na Šolski polikliniki tudi dr. Božo Škerlj (1904–1961), ki je v tem času utemeljil slovensko antropologijo in uvedel metodologijo dela fizične antropologije.

Z leti so se šolske poliklinike razširile po vsej Dravski banovini; do leta 1940 jih je bilo 20. Kot dopolnitev poliklinikam je Pirc s sodelavci organiziral otroške počitniške kolonije: poskusno najprej v Dovjah pri Mojstrani, Lukovici in Medvodah, nato pa na Rakitni, v Šmartnem na Pohorju, v Topolšici, na Golniku in na morju v Kraljevici. Priporočal je tudi, da bi otroci del počitnic preživeli s starši, oddih pa naj bi trajal vsaj 10 dni.¹³ (Slika 6)

Da bi mladim lažje približal higiensko znanje, je dr. Pirc leta 1928 izdal učbenik – Čitanka o higieni.¹⁴

Ivo Pirc je bil že od mladih let tudi športnik. V otroštvu je bil aktiven telovadec in pozneje vaditelj pri ljubljanskem Sokolu, pri 18 letih pa je prestopil k Orlom. Športni duh

je Iva Pirca v akademskem letu 1919/20 pripeljal na Visoko šolo za telesno vzgojo v Prazi. Pridobljeno znanje je kasneje širil s številnimi članki v reviji Zdravje, izdal pa je tudi dve knjižici o telovadnih igrah: Mladinske in telovadne igre 1¹⁵ in Mladinske in telovadne igre 2.¹⁶ V uvodu je poudaril pomen športa v zgodovini človeštva. Priporočal je igre, ki poleg gibčnosti in telesne spretnosti krepijo tudi skupinskega duha, hkrati pa se je zavedal, da mladina potrebuje telesno dejavnost, v kateri bodo sproščeno uživali. Poudaril je, da igre ne smejo razvijati napadalnosti, saj to slabo vpliva na značaj mladine.

Med obema svetovnima vojnama se je med Slovenci razširilo tudi smučanje. Že leta 1923 so Slovenci prvič tekmovali v smučarskih tekih, kmalu zatem pa so se uveljavili tudi v alpskem smučanju. Z izgradnjo skakalnice v Planici leta 1934 je Slovenija postala poznana tudi v svetu. Dr. Ivo Pirc, predsednik Jugoslovanske zimsko-športne zveze v letih 1927–32, je igral pri tem pomembno vlogo. Prizadeval si je širiti smučanje med dijake, izobraževati trenerje in vzgajati tekmovalce. Med njegovim predsedovanjem se je Zveza močno razvila, s češkoslovaško in poljsko zvezo pa je bilo organizirano prvo slovansko smučarsko prvenstvo. Pirčev zagon in vztrajnost sta ga leta 1932 pripeljala na mesto podpredsednika olimpijskega odbora v Zagrebu, leta 1936 pa je postal načelnik Mladinskega odseka Jugoslovanske zimsko-športne zveze. V Ljubljani je postal predsednik Krajevnega olimpijskega odbora.

Ivo Pirc se je zavzemal tudi za protialkoholno gibanje, saj je menil, da je alkoholizem nacionalni problem. Predlagal je ustanovitev zavodov za odvisnike in reformo zakonodaje, ki bi omogočila bolj odločen boj proti alkoholizmu in odvisnosti. Prepričan je bil, da je prostovoljno zdravljenje neučinkovito in trdil, da mora država zaščititi ženske in otroke pred nasilnim obnašanjem alkoholikov. Da bi ljudi opomnil na velik pomen preprečevanja odvisnosti od alkohola, je uvedel treznostni teden. Alkoholizem je predstavljal kot socialno bolezen in skušal preprečiti zlorabo vina še posebej v slovenskih vinorodnih okoliših.¹⁷

Druga svetovna vojna in čas po njej

Že marca 1941 je bil dr. Pirc vpoklican v vojaško bolnišnico v Novo mesto, a se je vrnil in skrbel za Higienski zavod v zaostrenih vojnih epidemioloških pogojih. Sam se vojne ni udeležil, so pa njegovi sodelavci iz Zavoda podpirali partizane, jim pomagali s sanitetnim materialom, cepivi in drugim. Dr. Pirc je bil sicer večkrat zaslišan, intervencija komisarja zdravniške zbornice dr. Mitje Meršola pa je preprečila, da bi ga deportirali.¹⁸ Higienski zavod je med vojno skrbel za cepiva, dezinfekcijo, laboratorijske kemikalije in sanitetni material, predvsem pa za preprečevanje širjenja nalezljivih bolezni.

Po drugi svetovni vojni so dr. Pirca mobilizirali v vojsko. Čeprav je dobil visok položaj in postal načelnik sanitete X. armije, se je z vojaško službo drastično prekinila njegova strokovna rast. Še vedno se je sicer ukvarjal s higieno, predvsem z epidemiologijo, a ne na razvojni in organizacijski ravni, ampak le izvedbeno. V letu 1950 je bil imenovan za šefa zdravnika – epidemiologa Vojnosanitne oficirske šole v Ljubljani, ki je izobraževala zdravniške pomočnike, a je delovala na skromni strokovni ravni. Do upokojitve leta 1960 je predaval, pisal in širil bogato znanje na mlajše generacije sanitetnih oficirjev ter se trudil izboljšati učne programe. Z mobilizacijo v vojsko je bila omejena Pirčeva osebna svoboda in njegova ustvarjalna pobuda. Okrnjen je bil v tistih temeljnih stvareh, ki ga niso opredeljevale le kot človeka, ampak tudi kot strokovnjaka. Naložene naloge je sicer zaradi privzgojene odgovornosti odlično opravil, a ustvarjalno navdušenje v njem je zamrlo. Kljub izjemnemu življenjskemu poslanstvu, ki ga je opravil, je 28. novembra 1967 zagrenjen umrl.

Sklep

Socialna medicina je postala veliko gibanje, ki je zajelo široke ljudske množice. Dr. Ivo Pirc je iz anonimnega potomca delavske družine postal neformalni vodja zahtev slovenskega prebivalstva za zdravstveno enakopravnost. To pa je bilo veliko več kot le gradnja vodovodov in čiščenje okolja. Ljudje so se ozavestili, da imajo pravico do dobrin socialno-zdravstvene zaščite, do cepljenj, do preprečevanja socialnih in spolnih bolezni, do zaščite materinstva in otrok, do zdrave prehrane in vode, do higienskih bivališč ter zdravega in varnega delovnega okolja. Higienski zavod v Ljubljani je z leti vse bolj širil obseg delovanja, pridobival na pomenu in kazal vidne rezultate v izboljševanju kazalnikov zdravstvenega stanja prebivalstva in daljšanju povprečne pričakovane življenjske dobe.

Dr. Ivo Pirc je kot zdravstveni organizator in prosvetitelj, strokovni in poljudnoznanstveni pisec, vzgojitelj in pedagog opravil izjemno delo. Dr. Ivo Pirc je oral ledino slovenske higijene in javnega zdravstva in se posvečal blaginji slovenskega prebivalstva. Poleg zdravstveno-organizacijskega in vodstvenega dela je zapustil obsežno knjižno dediščino. Že samo z njo si je sam postavil svoj spomenik! Napisal je 20 strokovnih knjig, 3 v soavtorstvu z bratom dr. Bojanom Pircem in eno z etnologom dr. Franjem Bašem. Poleg tega je zapustil 233 samostojnih člankov in 150 soavtorskih člankov, številna njegova besedila so nepodpisana izšla v reviji Zdravje, ki jo je 15 let urejal.¹⁹ Z opravljenim delom je postavil čvrste temelje sodobnemu slovenskemu javnemu zdravstvu in postal njegov utemeljitelj.

Reference

1. Mapa dr. Ivo Pirc z osebnimi dokumenti. Dostopno na: Arhiv Inštituta za zgodovino medicine :
2. Ribnikar P. Slovenski doktorji, promovirani na Karlovi univerzi v Pragi 1917–1939. *Zgodovinski časopis* 1992; 46: 27–8.
3. Pirc I. Zdravje v Sloveniji. Knj. 2, Zdravstvene prilike in delo higijenskih ustanov v Sloveniji 1922–1936. Ljubljana: Higijenski zavod, 1938: 8–26.
4. Anon. Asanacija Lukovice: spomenica ob otvoritvi zdravstvenega doma v Lukovici. Ljubljana: Drž. Higijenski zavod kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev; 1926.
5. Zupanič Slavec Z. Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem v času med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005: 253.
6. P. L. Ob petletnici Higijenskega muzeja v Ljubljani. *Zdravje* 1929; 5: 141–2.
7. Glej op. 5, p. 255.
8. Pirc I. Zdravje v Sloveniji. Knj. 2, Zdravstvene prilike in delo higijenskih ustanov v Sloveniji 1922–1936. Ljubljana: Higijenski zavod, 1938.
9. Kesić B. Zdravstvena zaščita. In: Enciklopedija Jugoslavije. Zv. 8. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1962: 614–619.
10. Dugac Ž. New Public Health for a New State: Interwar Public Health in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of Yugoslavia) and the Rockefeller Foundation. In: Borowy I, Gruner WD, eds. *Facing Illness in Troubled Times. Health in Europe in the Interwar Years 1918–1939*. Frankfurt: Peter Lang; 2005: 288.
11. Likar M. Žlahtna semena. Maribor: Založba obzorja; 1967. p. 9–10.
12. Glej op. 3, p. 327–42.
13. Pirc I. Zdravje v počitnicah. *Zdravje* 1936; 12: 83–5.
14. Pirc I. Čitanka o higijeni: za učiteljska, višje razrede srednjih šol in srednje strokovne šole. Ljubljana: Higijenski zavod; 1928.
15. Pirc I. Mladinske in telovadne igre. Del 1, Proste igre. Ljubljana: Orlovska zveza; 1919. in Pirc I. Mladinske in telovadne igre. Del 2 s 23 slikami. Ljubljana: Orlovska zveza; 1921.
16. Pirc I. Mladinske in telovadne igre. Del 2 s 23 slikami. Ljubljana: Orlovska zveza; 1921.
17. Pirc I. Namen in pomen treznostnega tedna. *Zdravje* 1938; 14: 67–9.
18. Zupanič Slavec Z. Iz rok v roke iz roda v rod. Slovensko zdravniško društvo in njegovi predsedniki ob 140-letnici ustanovitve. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije; 2001. p. 85–8.
19. Glej op. 5, p. 329–331.